

Μία Ανασκόπηση και Ανάλυση του Έργου του *Approaches* (2009-2011)

Γιώργος Τσίρης

Περίληψη

Φέτος, το Μάιο του 2011, το περιοδικό *Approaches: Μουσικοθεραπεία & Ειδική Μουσική Παιδαγωγική* συμπληρώνει επιτυχώς δύο χρόνια δημοσιεύσεων. Με αφορμή αυτήν την επέτειο, το παρόν άρθρο κάνει μία ανασκόπηση του έργου, των δημοσιεύσεων και των ευρύτερων δράσεων του *Approaches* από το 2009 μέχρι σήμερα.

Αυτή η ανασκόπηση επιχειρεί να σκιαγραφήσει το προφίλ του περιοδικού στην Ελλάδα, αλλά και το εξωτερικό, όπως αυτό έχει διαμορφωθεί κατά τα πρώτα χρόνια δράσης του. Σε αυτό το πλαίσιο γίνεται μία ανάλυση των δημοσιεύσεων του *Approaches* βάσει διαφόρων δεικτών και κριτηρίων: τύποι δημοσίευσης, είδη άρθρων, επιστημονικά πεδία, γλώσσες δημοσίευσης και χώρες προέλευσης συγγραφέων.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι το *Approaches* αποτελεί το πρώτο (και μοναδικό μέχρι σήμερα) περιοδικό μουσικοθεραπείας και ειδικής μουσικής παιδαγωγικής στην Ελλάδα, τα δεδομένα που προκύπτουν από την ανασκόπηση και ανάλυση του έργου του δεν περιορίζονται μόνο στο περιοδικό. Τα δεδομένα αυτά προσφέρουν χρήσιμες ενδείξεις και για την ευρύτερη κατάσταση και εξέλιξη των αντίστοιχων πεδίων (μουσικοθεραπεία και ειδική μουσική παιδαγωγική) στην Ελλάδα.

Λέξεις κλειδιά: *Approaches*, περιοδικό, ανασκόπηση, ανάλυση, μουσικοθεραπεία, ειδική μουσική παιδαγωγική, Ένωση Εκπαιδευτικών Μουσικής Αγωγής Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (ΕΕΜΑΠΕ)

Εισαγωγή

Με αφορμή τον επετειακό εορτασμό των δύο πρώτων χρόνων λειτουργίας του περιοδικού *Approaches: Μουσικοθεραπεία & Ειδική Μουσική Παιδαγωγική* (ISSN: 1791-9622), και όντας ο ιδρυτικός Επιμελητής Σύνταξης αυτού, επιχειρώ στο παρόν άρθρο να κάνω μία ανασκόπηση των δράσεων του μέχρι σήμερα.

Ο Γιώργος Τσίρης είναι Υποψήφιος Διδάκτορας Μουσικοθεραπείας στο Nordoff Robbins, The City University του Λονδίνου. Εργάζεται ως βοηθός έρευνας στο Ερευνητικό Τμήμα του Nordoff Robbins και ως μουσικοθεραπευτής στο St Christopher's Hospice.

Είναι επίσης καταρτισμένος ειδικός παιδαγωγός και έχει εργαστεί με παιδιά με ειδικές ανάγκες σε σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

Είναι ο ιδρυτικός Επιμελητής Σύνταξης του περιοδικού *Approaches: Μουσικοθεραπεία & Ειδική Μουσική Παιδαγωγική*. Ακόμη, είναι ο συντονιστής του Δικτύου Έρευνας και κοινός συντονιστής του Δικτύου Ανακουφιστικής και Παρηγορητικής Φροντίδας του Βρετανικού Συλλόγου Μουσικοθεραπείας (BAMT), ενώ από το 2011 υπηρετεί ως ο Αντιπρόσωπος του Ελληνικού Συλλόγου Πτυχιούχων Επαγγελματιών Μουσικοθεραπευτών (ΕΣΠΕΜ).

Email: giorgos.tsiris@gmail.com

Προτρέπω τον αναγνώστη να προσεγγίσει τα στοιχεία που παροσιάζονται παρακάτω κριτικά, διατηρώντας ενεργές πολλαπλές προοπτικές και ερωτήσεις, όπως: «Με ποιούς τρόπους σχετίζονται τα στοιχεία που προκύπτουν από την παρούσα ανασκόπηση με την ευρύτερη ανάπτυξη της μουσικοθεραπείας, της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής, καθώς και άλλων συγγενών επιστημονικών πεδίων στην Ελλάδα;», «Ποιές ανάγκες και δυνατότητες αναγνωρίζονται για την περαιτέρω ανάπτυξη αυτών των πεδίων;». Με αυτόν τον τρόπο, ελπίζω ο κάθε αναγνώστης να αναγνωρίσει εν δυνάμει τρόπους μέσω των οποίων ίσως και ο ίδιος μπορεί να συμβάλει στο έργο και το όραμα του *Approaches*, όπως αυτό παρουσιάζεται παρακάτω.

Μερικά ιστορικά στοιχεία και το πλαίσιο λειτουργίας του *Approaches*

Το Νοέμβριο του 2006 εντάχθηκα στο περιοδικό *Μουσική σε Πρώτη Βαθμίδα*¹ της Ένωσης Εκπαιδευτικών Μουσικής Αγωγής Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (ΕΕΜΑΠΕ) ως μέλος της συντακτικής του ομάδας – μία ενθουσιώδης ομάδα επιστημόνων και ειδικών κυρίως από τον ελληνικό χώρο της μουσικής εκπαίδευσης. Σε συζητήσεις μου με τα μέλη της συντακτικής ομάδας του περιοδικού, αλλά και με συναδέλφους εκτός αυτής (όπως μουσικοθεραπευτές, ειδικούς παιδαγωγούς και ερευνητές του χώρου), συχνά προέκυπταν προβληματισμοί σχετικά με την ανάπτυξη των πεδίων της μουσικοθεραπείας και της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής στην Ελλάδα. Μερικές βασικές συνιστώσες αυτών των προβληματισμών ήταν η ανάγκη για διαφοροποίηση και διάλογο μεταξύ αυτών των δύο πεδίων, καθώς και η ανάγκη για ανάπτυξη συγγραφικής και ερευνητικής δραστηριότητας, καθώς και αντίστοιχων δημοσιεύσεων στην Ελλάδα. Προς αυτήν την κατεύθυνση, και έχοντας τη σύμφωνη γνώμη και θερμή ενθάρρυνση των μελών της συντακτικής ομάδας της *Μουσικής σε Πρώτη Βαθμίδα*, ανέλαβα τη δημιουργία μίας ηλεκτρονικής βιβλιοθήκης. Σκοπός αυτής της βιβλιοθήκης ήταν η συλλογή υλικού και δημοσιεύσεων σχετικών με τη μουσικοθεραπεία και την ειδική μουσική παιδαγωγική, προς ελεύθερη πρόσβαση και χρήση από τον κάθε ενδιαφερόμενο. Ωστόσο, μερικούς μήνες αργότερα και αφού είχε συγκεντρωθεί ένα μέρος του υλικού, αναγνωρίσαμε πως οι ανάγκες της μουσικοθεραπευτικής, αλλά και της εκπαιδευτικής κοινότητας απαιτούσαν κάτι

διαφορετικό. Απαιτούσαν ένα δυναμικό μέσο το οποίο δεν θα συλλέγει απλά ήδη υπάρχουσες δημοσιεύσεις και υλικό, αλλά θα πυροδοτεί τη δημιουργία και διανομή νέας επιστημονικής γνώσης και έρευνας, θα εμπνέει επαγγελματικές πρακτικές και θα υποστηρίζει καινοτόμες προσπάθειες στο χώρο. Έτσι, η ιδέα για τη δημιουργία ενός πρωτοπόρου επιστημονικού (ηλεκτρονικού) περιοδικού γεννήθηκε...

Τον Σεπτέμβριο του 2008 λοιπόν, και ύστερα από ένα μαραθώνιο γόνιμων συζητήσεων και επαφών με διάφορους συναδέλφους και ειδικούς, ιδρύθηκε το *Approaches*, το πρώτο επιστημονικό περιοδικό στην Ελλάδα το οποίο είναι αφιερωμένο στα πεδία της μουσικοθεραπείας και της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής.

Το περιοδικό ιδρύθηκε ως μέρος των ευρύτερων δράσεων της ΕΕΜΑΠΕ (www.primarymusic.gr) οι οποίες εμπίπτουν στον πέμπτο σκοπό του καταστατικού της (άρθρο 2, 5 Απριλίου 2004) που ορίζει την «ανάπτυξη πρωτοβουλιών στον τομέα της μουσικής έρευνας, με την προώθηση ιδιαίτερα, της διεπιστημονικής συνεργασίας και τον προσανατολισμό της προς την κοινωνία και τις ανάγκες της». Οι πρώτοι εννέα μήνες από την ίδρυση του περιοδικού (από τον Σεπτέμβριο του 2008 μέχρι το Μάιο του 2009) λειτούργησαν ως μία περίοδος ‘κυοφορίας’ του περιοδικού. Κατά τη διάρκεια αυτών των μηνών αναπτύχθηκαν όλα τα απαραίτητα μέσα για την άρτια λειτουργία του *Approaches*. Μεταξύ άλλων, δημιουργήθηκε ο ιστοχώρος του περιοδικού (<http://approaches.primarymusic.gr>), έγιναν οι απαραίτητες προετοιμασίες για την έκδοση του πρώτου τεύχους και αναζητήθηκαν κατάλληλοι συνεργάτες για τη στελέχωση της ομάδας του *Approaches*.

Η ομάδα του *Approaches*

Το *Approaches* αποτελείται σήμερα από μία δυναμική ομάδα ανθρώπων με πλούσια πρακτική και επιστημονική εμπειρία στους χώρους της μουσικοθεραπείας και της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής.

Όπως φαίνεται στον πίνακα 1, τα μέλη της ομάδας του *Approaches* προέρχονται κυρίως από την ελληνική ακαδημαϊκή, θεραπευτική και εκπαιδευτική κοινότητα. Αυτή η σύνθεση ειδικών τόσο από την επιστημονική, όσο και από την πρακτική κοινότητα, αντανάκλα την ευρύτερη προσπάθειά του *Approaches* για υγιή διασύνδεση θεωρίας, έρευνας και πράξης. Κατά αυτόν τον τρόπο, το *Approaches* αποσκοπεί στην προώθηση «ενός πολιτισμού όπου η βασισμένη σε τεκμήρια πρακτική (evidence-based practice) εξισορροπείται με τα βασισμένα στην πρακτική τεκμήρια (practice-based evidence)» (Τσίρης 2010: 3). Φυσικά, η

¹ Η *Μουσική σε Πρώτη Βαθμίδα* είναι μία περιοδική έκδοση της ΕΕΜΑΠΕ η οποία εστιάζει κυρίως σε ζητήματα της σύγχρονης μουσικής παιδαγωγικής (<http://mspv.primarymusic.gr/mspv>).

ομάδα του *Approaches* αναπτύσσεται διαρκώς (ανταποκρινόμενη στις ολοένα αυξανόμενες δράσεις του περιοδικού), έχοντας καλωσορίσει το τελευταίο έτος μέλη και από το Ηνωμένο Βασίλειο.

Επιμελητής Σύνταξης

Γιώργος Τσίρης, Υπ. Διδάκτορας, Nordoff Robbins, The City University, UK

Συντακτική Επιτροπή: Μουσικοθεραπεία

Friederun Anna Böhmig, Μουσικοθεραπεύτρια

Ιωάννα Ετμεκτσόγλου PhD, Επίκουρη Καθηγήτρια Μουσικής Ψυχολογίας, Μουσικοθεραπεύτρια, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Δημήτρης Κουκουράκης, Μουσικοθεραπευτής

Μάρκος Ντάουμπερ, Μουσικοθεραπευτής - Μουσικοψυχολόγος

Ευαγγελία Παπανικολάου, Μουσικοθεραπεύτρια - Ψυχοθεραπεύτρια GIM

Μαρία Φρουδάκη, Μουσικοθεραπεύτρια

Stuart Wood, Υπ. Διδάκτορας, Nordoff Robbins, The City University, UK

Συντακτική Επιτροπή: Ειδική Μουσική Παιδαγωγική

Παναγιώτης Καμπύλης PhD, Α' Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Αθηνών

Παναγιώτης Κανελλόπουλος PhD, Επίκουρος Καθηγητής Μουσικής Παιδαγωγικής, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Λευκοθέα Καρτασιδίου PhD, Επίκουρη Καθηγήτρια Ειδικής Αγωγής, Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Δήμητρα Κόνιαρη PhD, Μουσικόλογος/Μουσικοπαιδαγωγός, Π.Δ. 407/80, Τμήμα Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Ελένη Λαπιδάκη PhD, Επίκουρη Καθηγήτρια Μουσικής Παιδαγωγικής/Ψυχολογίας, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Λελούδα Στάμου PhD, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Συντονιστές Συνδέσμων και Αρμόνων

Δώρα Παυλίδου, Μουσικοθεραπεύτρια

Εργίνα Σαμπαθιανάκη, Μουσικοθεραπεύτρια

Γλωσσικοί Σύμβουλοι

Catherine Carr, Υπ. Διδάκτορας, Queen Mary University of London, UK

Claire Hope, Μουσικοθεραπεύτρια

Λιγεριστές Ιστογώρου

Αγοράκης Μπομπότας

Παύλος Παπαδάκης

Πίνακας 1: Η ομάδα του *Approaches*

Η φιλοσοφία του Approaches

Η ομάδα, όπως και οι δράσεις του *Approaches*, διέπονται από μία κοινή φιλοσοφία η οποία διακρίνεται από τρία βασικά χαρακτηριστικά².

Το πρώτο χαρακτηριστικό είναι η επιστημονικότητα. Το *Approaches* αποσκοπεί στη δημοσίευση κειμένων και υλικού που διακρίνονται

για την επιστημονική τους εγκυρότητα. Προς αυτήν την κατεύθυνση, κάθε κείμενο που υποβάλλεται προς δημοσίευση ακολουθεί την προκαθορισμένη διαδικασία τυφλής ομότιμης αναθεώρησης ή κρίσης (blind peer-review) του περιοδικού, όπως εξηγείται στην επόμενη ενότητα.

Δεύτερο χαρακτηριστικό της φιλοσοφίας του *Approaches* είναι η σαφής διάκριση της μουσικοθεραπείας και της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής ως δύο διαφορετικά (αλλά συγγενή) επιστημονικά πεδία³. Αυτή η διαφοροποίηση συμβάλλει στην αποσαφήνιση εννοιών, όρων, ρόλων, στόχων, τρόπων και πλαισίων εργασίας που προέρχονται από το κάθε πεδίο αντίστοιχα – γεγονός που αποτελεί ζωτικό στοιχείο ανάπτυξης τόσο του περιοδικού, όσο και των αντίστοιχων επιστημονικών πεδίων. Η παράλληλη προώθηση και των δύο πεδίων στα πλαίσια του περιοδικού βασίζεται στην πεποίθηση ότι η σωστή διαφοροποίησή τους, αλλά και ο γόνιμος διάλογος μεταξύ τους συνεισφέρει ουσιαστικά στην ταυτόχρονη ανάπτυξη αυτών. Ακόμη, η παράλληλη ανάπτυξη αυτών των πεδίων ανταποκρίνεται στη σύγχρονη απαίτηση για στενή συνεργασία μεταξύ μουσικοθεραπευτών, εκπαιδευτικών μουσικής και άλλων ειδικών – μία απαίτηση που εντάσσεται στο ευρύτερο σύγχρονο μουσικό, κοινωνικό-πολιτικό, οικονομικό και πολιτισμικό πλαίσιο της Ελλάδας, αλλά και του εξωτερικού.

Τρίτο συστατικό στοιχείο της φιλοσοφίας του *Approaches* αποτελεί ο σεβασμός των διαφορετικών προσεγγίσεων και προοπτικών. Ως τόπος δημιουργικής συνάντησης, επιστημονικού διαλόγου, συνεργασίας και προβληματισμού, το *Approaches* προσκαλεί κάθε ειδικό, ερευνητή και συγγραφέα του χώρου - ανεξαρτήτως φιλοσοφίας, προσέγγισης ή προοπτικής - να εκφράσει τις ιδέες, τα ευρήματα και το έργο του στο περιοδικό (εφόσον φυσικά πληρεί τις προδιαγραφές αυτού). Αυτή η ενθάρρυνση της διαφορετικότητας και της ποικιλομορφίας στο περιοδικό, αντανακλάται παρομοίως και στο ευρύ αναγνωστικό κοινό στο οποίο απευθύνεται το *Approaches*: μουσικοθεραπευτές, εκπαιδευτικούς μουσικής, ειδικούς παιδαγωγούς, αλλά και σε κάθε άλλο επαγγελματία ή ενδιαφερόμενο στους χώρους της μουσικής, της θεραπείας, της εκπαίδευσης, της υγείας, του πολιτισμού και των κοινωνικών υπηρεσιών.

Το περιοδικό Approaches

Το περιοδικό *Approaches* δημοσιεύεται σε ηλεκτρονική μορφή (pdf) και ακολουθεί τη διεθνή

³ Για μία πιο λεπτομερή αναφορά στη διαφοροποίηση των πεδίων της μουσικοθεραπείας και της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής, βλ. Αδαμοπούλου (2009), Καρτασιδίου (2004) και Τσίρης (2009).

πολιτική ανοιχτής πρόσβασης (το λεγόμενο «open access policy»). Αυτή η πολιτική προωθείται ως η καλύτερη μέθοδος πληροφόρησης και ενημέρωσης για την επιστημονική και δημόσια πρόοδο (COPE 2010· Research Information Network 2011). Η σημασία της ανοιχτής πρόσβασης βέβαια, αποκτά ακόμη μεγαλύτερη αξία στα πλαίσια της σύγχρονης οικονομικής ύφεσης που τόσο η Ελλάδα, όσο και άλλες χώρες αντιμετωπίζουν (Τσίρης 2010, 2011).

Κατά αυτόν τον τρόπο, το *Approaches* αποσκοπώντας στην αποτελεσματική ενημέρωση και πρόοδο των επαγγελματιών του χώρου της μουσικοθεραπείας και της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής, προσφέρει δωρεάν πρόσβαση σε όλα τα τεύχη του περιοδικού μέσα από τον ιστοχώρο του <http://approaches.primarymusic.gr>. Ακόμη, επίσημες γλώσσες του *Approaches* είναι τα ελληνικά και τα αγγλικά – γεγονός που το καθιστά προσβάσιμο και στη διεθνή κοινότητα.

Το περιοδικό δημοσιεύει δύο τεύχη ανά έτος: Άνοιξη και Φθινόπωρο. Το πρώτο τεύχος του περιοδικού δημοσιεύθηκε την Άνοιξη του 2009 και μέχρι σήμερα έχουν δημοσιευθεί συνολικά τέσσερα τακτικά τεύχη. Επιπροσθέτως, το Μάρτιο του 2011 δημοσιεύθηκε το πρώτο ειδικό τεύχος του περιοδικού. Αυτό το ειδικό τεύχος δημοσιεύθηκε σε συνεργασία με τον Ελληνικό Σύλλογο Πτυχιούχων Επαγγελματιών Μουσικοθεραπευτών (ΕΣΠΕΜ) και περιείχε τα πρακτικά της πρώτης επιστημονικής ημερίδας του συλλόγου.

Στο περιοδικό δημοσιεύεται ένα εύρος κειμένων και άρθρων, όπως αναλύεται παρακάτω. Κάθε κείμενο που υποβάλλεται προς δημοσίευση ακολουθεί την προκαθορισμένη διαδικασία τυφλής ομότιμης αναθεώρησης (blind peer-review) του περιοδικού. Το *Approaches*, όπως κάθε επιστημονικό περιοδικό, διαθέτει μία ομάδα ομότιμων αναθεωρητών ή κριτών (peer-reviewers), τα ονόματα των οποίων αναγράφονται στον πίνακα 1. Οι αναθεωρητές αξιολογούν τα κείμενα που υποβάλλονται προς δημοσίευση. Αυτή η διαδικασία τυφλής ομότιμης αναθεώρησης αποτελεί το βασικό μέσο για να εξασφαλιστεί η ποιότητα των κειμένων που δημοσιεύονται στο περιοδικό. Επίσης, η διαδικασία αυτή βοηθάει τους υποψήφιους συγγραφείς να επιτύχουν τη βέλτιστη ποιότητα στα κείμενά τους, έτσι ώστε όχι μόνο να ανταποκρίνονται στις προδιαγραφές του περιοδικού (και συνεπώς να δημοσιευθούν), αλλά και να αποδώσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις προθέσεις τους⁴.

⁴ Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τη διαδικασία ομότιμης αναθεώρησης, βλ. Τσίρης και Procter (2009) όπου γίνεται μία συγκριτική μελέτη των περιοδικών *Approaches: Μουσικοθεραπεία & Ειδική Μουσική Παιδαγωγική* (Ελλάδα) και *British Journal of Music Therapy* (Ηνωμένο Βασίλειο).

Ο ιστοχώρος του *Approaches*: Σύνδεσμοι, δρώμενα, newsletter και mailing list

Πέρα από το περιοδικό, ο ιστοχώρος του *Approaches* προσφέρει ένα εύρος επιπρόσθετου υλικού. Πιο συγκεκριμένα, προσφέρει εκατοντάδες συνδέσμους σχετικά με τη μουσικοθεραπεία, την ειδική μουσική παιδαγωγική και άλλα συγγενή πεδία, όπως η μουσική ιατρική και οι θεραπείες μέσω άλλων τεχνών. Οι σύνδεσμοι αυτοί είναι οργανωμένοι σε έξι βασικές κατηγορίες: i) Ενώσεις, ii) Εκπαίδευση, iii) Έρευνα, iv) Περιοδικά & Βάσεις Δεδομένων, v) Υπηρεσίες και vi) Forums, Δίκτυα & Blogs.

Επίσης, ο ιστοχώρος του *Approaches* διαθέτει μία πλήρως ενημερωμένη λίστα από δρώμενα, όπως συνέδρια και σεμινάρια. Αυτή η λίστα ανανεώνεται τακτικά με δρώμενα που λαμβάνουν μέρος τόσο στην Ελλάδα, όσο και το εξωτερικό⁵.

Ακόμα, μέσα από τον ιστοχώρο ο κάθε αναγνώστης έχει δωρεάν πρόσβαση στο Newsletter του *Approaches*, το οποίο προσφέρει ενημερώσεις σχετικά με το περιοδικό και τις δράσεις του, νέα και εξελίξεις από την Ελλάδα και το εξωτερικό, καθώς και ανακοινώσεις για προσεχή δρώμενα. Το Newsletter του *Approaches* έχει δημοσιεύσει συνολικά δέκα τεύχη από το Φεβρουάριο του 2010 μέχρι τον Απρίλιο του 2011.

Τέλος, το *Approaches* διαθέτει έναν κατάλογο παραληπτών ηλεκτρονικής αλληλογραφίας (mailing list), ο οποίος αγγίζει σήμερα τα 900 μέλη από όλο τον κόσμο. Ενδεικτικά αναφέρω ορισμένες χώρες προέλευσης των μελών του *Approaches*: Αγγλία, Αυστραλία, Βέλγιο, Δανία, ΗΠΑ, Ισλανδία, Ισραήλ, Καναδάς, Λιθουανία, Νότιος Κορέα, Ουγγαρία, Πολωνία και Πορτογαλία. Αξίζει να σημειωθεί ότι περίπου το 60% των μελών του είναι Έλληνες - γεγονός που αντικατοπτρίζει το έντονο ενδιαφέρον της ελληνικής κοινότητας για τη μουσικοθεραπεία και την ειδική μουσική παιδαγωγική. Όλα τα μέλη του mailing list λαμβάνουν άμεσα και δωρεάν το Newsletter του *Approaches* μέσω μηνυμάτων ηλεκτρονικής αλληλογραφίας (emails)⁶.

Ανασκόπηση και ανάλυση των δημοσιεύσεων του περιοδικού

Με αφορμή την επέτειο δύο χρόνων δημοσιεύσεων του *Approaches* (Μάιος 2009 – Μάιος 2011), ακολουθεί μία ανασκόπηση και ανάλυση των

⁵ Για ανακοίνωση συνεδρίων, σεμιναρίων, εργαστηρίων και άλλων δρώμενων στον ιστοχώρο του *Approaches*, απευθυνθείτε στη Συντονίστρια Συνδέσμων και Δρώμενων: Δώρα Παυλίδου, dorapavlidou@gmail.com

⁶ Για εγγραφή στο mailing list του *Approaches*, απευθυνθείτε στη Συντονίστρια Συνδέσμων και Δρώμενων: Εργίνα Σαμπαθιανάκη, ergina.sampathianaki@gmail.com

δημοσιεύσεων του περιοδικού μέχρι σήμερα. Σκοπός αυτής της ανασκόπησης είναι να σκιαγραφήσει διάφορες όψεις των δημοσιεύσεων και δράσεων του περιοδικού, αλλά και να προσφέρει ορισμένους δείκτες χρήσιμους για τη μελλοντική του εξέλιξη.

Μέθοδος

Για τους σκοπούς της παρούσας ανασκόπησης συμπεριλαμβάνονται όλα τα τεύχη του περιοδικού που έχουν δημοσιευθεί μέχρι σήμερα:

Τεύχος 1, αριθμός 1 (Ανοιξη 2009)
 Τεύχος 1, αριθμός 2 (Φθινόπωρο 2009)
 Τεύχος 2, αριθμός 1 (Ανοιξη 2010)
 Τεύχος 2, αριθμός 2 (Φθινόπωρο 2010)
 Ειδικό Τεύχος 2011 (Μάρτιος 2011)

Στο πλαίσιο αυτής της ανασκόπησης λαμβάνονται υπόψη όλες οι δημοσιεύσεις που εμπερικλείονται στα παραπάνω τεύχη. Οι δημοσιεύσεις αυτές αναλύονται βάσει των ακόλουθων πέντε δεικτών και κριτηρίων:

- i. τύποι δημοσίευσης,
- ii. είδη άρθρων,
- iii. επιστημονικά πεδία,
- iv. γλώσσες δημοσίευσης,
- v. χώρες προέλευσης συγγραφέων.

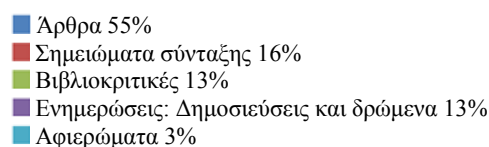
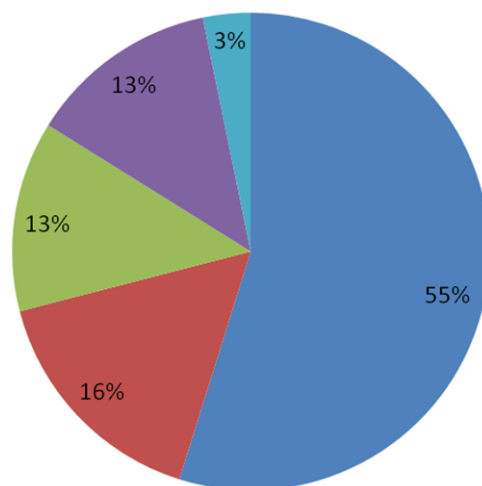
Αποτελέσματα

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης των δημοσιεύσεων του *Approaches* παρουσιάζονται παρακάτω σε πέντε υποενότητες. Οι υποενότητες αυτές αντιστοιχούν στους πέντε δείκτες που υιοθετούνται από τη μέθοδο της ανασκόπησης. Κάθε υποενότητα συνοδεύεται από σχολιασμό των εκάστοτε αποτελεσμάτων, ενώ στο τέλος γίνεται μία συνολική συζήτηση των συμπερασμάτων.

i) Τύποι δημοσιεύσεων

Από το 2009 μέχρι σήμερα το περιοδικό *Approaches* έχει δημοσιεύσει κείμενα που παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλομορφία⁷. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 1, το μεγαλύτερο ποσοστό των δημοσιεύσεων είναι άρθρα (55%) και σημειώματα σύνταξης (16%). Ακολουθούν βιβλιοκριτικές (13%), ενημερώσεις σχετικά με νέες δημοσιεύσεις και προσεχή δρώμενα στην Ελλάδα

και το εξωτερικό (13%), καθώς και αφιερώματα (3%).

Διάγραμμα 1: Τύποι δημοσιεύσεων

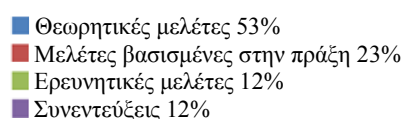
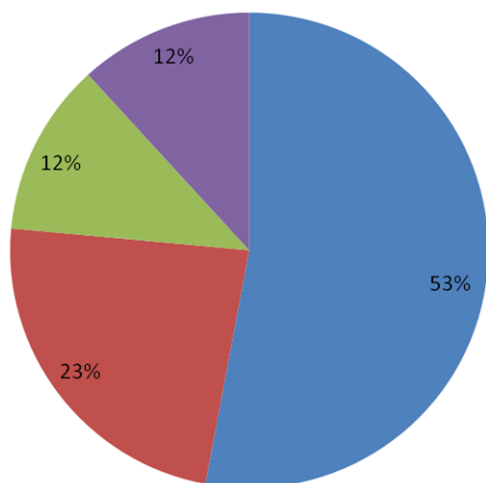
Η έμφαση στη δημοσίευση άρθρων είναι ένα αναμενόμενο αποτέλεσμα για τη δραστηριοποίηση του *Approaches*, όπως συμβαίνει και με κάθε άλλο επιστημονικό περιοδικό. Όσον αφορά τις βιβλιοκριτικές, αποτελούν μία ζωντανή (αλλά σχετικά νέα) ενότητα του περιοδικού, η συστηματική ανάπτυξη της οποίας άρχισε το Φθινόπωρο του 2010 (τεύχος 2, αριθμός 2). Στο ενδιαμέσο χρονικό διάστημα το *Approaches* έχει εγκαθιδρύσει κανάλια επικοινωνίας με σχετικούς διεθνείς εκδοτικούς οίκους (όπως Ashgate, Barcelona Publishers, Jessica Kingsley Publishers, Oxford University Press), ενώ αντίστοιχη δραστηριοποίηση με ελληνικούς εκδοτικούς οίκους έχει προγραμματιστεί. Τα παραπάνω πρόκειται να οδηγήσουν στην αύξηση των βιβλιοκριτικών μέσα στα ερχόμενα τεύχη του περιοδικού, κάτι που θα συμβάλει ουσιαστικά στην περαιτέρω ανάπτυξη του επιστημονικού διαλόγου και στην ενημέρωση του αναγνωστικού κοινού του *Approaches*.

ii) Είδη άρθρων

Όπως φάνηκε παραπάνω, τα άρθρα καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο ποσοστό (55%) των δημοσιεύσεων του *Approaches*. Τα άρθρα αυτά παρουσιάζουν μία ποικιλομορφία στο είδος τους. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 2, το μεγαλύτερο ποσοστό των άρθρων που έχουν δημοσιευθεί μέχρι σήμερα στο *Approaches* είναι θεωρητικές μελέτες (53%). Στη συνέχεια ακολουθούν άρθρα που παρουσιάζουν

⁷ Στις δημοσιεύσεις που αναλύονται στην υποενότητα *Τύποι δημοσιεύσεων* εξαιρούνται οι χαριεπιστήριες επιστολές που δημοσιεύθηκαν στο τεύχος 1 (αριθμός 1 και 2) και οι δημοσιεύσεις περιλήψεων.

μελέτες βασισμένες στην πράξη (23%) και τα οποία συμπεριλαμβάνουν κυρίως μελέτες περίπτωσης από τη θεραπευτική ή εκπαιδευτική εμπειρία. Τέλος, τα άρθρα που παρουσιάζουν ερευνητικές μελέτες, όσο και αυτά που αφορούν συνεντεύξεις, καλύπτουν συνολικά το 24% των άρθρων του περιοδικού μέχρι σήμερα (12% η κάθε κατηγορία).

Διάγραμμα 2: Είδη άρθρων

Όπως προκύπτει από τα δεδομένα, οι ερευνητικές μελέτες αποτελούν ένα μικρό μέρος (12%) των δημοσιεύσεων του περιοδικού μέχρι σήμερα, ενώ αξίζει να επισημανθεί πως όλες αυτές οι μελέτες προέρχονται από το εξωτερικό. Η παρατήρηση αυτή αντανακλά την έλλειψη σχετικής έρευνας στην Ελλάδα – ένα γεγονός που σχετίζεται άμεσα με τις εργασιακές ευκαιρίες των επαγγελματιών του χώρου, αλλά και με την γενικότερη έλλειψη χρηματοδότησης για έρευνα στη χώρα (Τσίρης 2011· Tsisiris 2011).

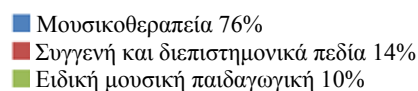
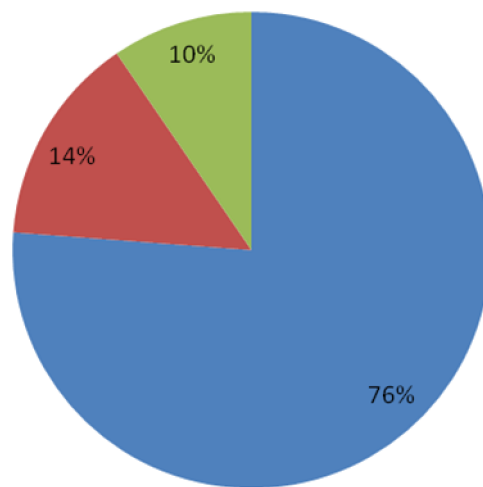
Σε αυτό το σημείο βέβαια, είναι σημαντικό να σημειωθεί πως οι μελέτες περίπτωσης αποτελούν ένα ισχυρό ερευνητικό εργαλείο, ιδίως στους χώρους της μουσικοθεραπείας και άλλων συγγενών πεδίων όπου η καταγραφή και μελέτη της (δι)υποκειμενικής εμπειρίας αποτελεί βασικό θεμέλιο για την ανάπτυξη σχετικής επιστημονικής γνώσης (Aldridge 2005). Ωστόσο, οι μελέτες περίπτωσης που έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό μέχρι σήμερα δεν υιοθετούν μία ερευνητική στάση και για αυτό το λόγο κατηγοριοποιήθηκαν ως *Μελέτες βασισμένες στην πράξη* και όχι ως *Ερευνητικές μελέτες*.

Υποστηρίζω πως η αξιοποίηση της μελέτης περίπτωσης ως ερευνητικό εργαλείο είναι ζωτικής

σημασίας για την παραγωγή ερευνητικών αποτελεσμάτων και την αντίστοιχη εξέλιξη πρακτικών. Αυτό ισχύει ιδίως για τους επαγγελματίες του χώρου στην Ελλάδα οι οποίοι έρχονται συχνά αντιμέτωποι με την έλλειψη πόρων (π.χ. εξειδικευμένα λογισμικά και ερευνητικά εργαλεία) που άλλες ερευνητικές μέθοδοι προαπαιτούν. Το *Approaches* φιλοδοξεί να συμβάλει προς αυτήν την κατεύθυνση δίνοντας έμφαση στη δημοσίευση μελετών περίπτωσης, εφόσον πάντα η εκάστοτε δημοσίευση πληρεί τις προδιαγραφές και τα υψηλά πρότυπα του περιοδικού.

iii) Επιστημονικά πεδία

Όλες οι δημοσιεύσεις του περιοδικού αφορούν τα πεδία της μουσικοθεραπείας, της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής, ή άλλα συγγενή και διεπιστημονικά πεδία. Το διάγραμμα 3, το οποίο απεικονίζει τις δημοσιεύσεις του *Approaches* βάσει αυτών των πεδίων⁸, δείχνει πως το 76% των δημοσιεύσεων προέρχεται από το πεδίο της μουσικοθεραπείας, το 14% από συγγενή και διεπιστημονικά πεδία (όπως μουσική και υγεία, και νευροψυχολογία της μουσικής), ενώ το 10% προέρχεται από το πεδίο της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής.

Διάγραμμα 3: Επιστημονικά πεδία

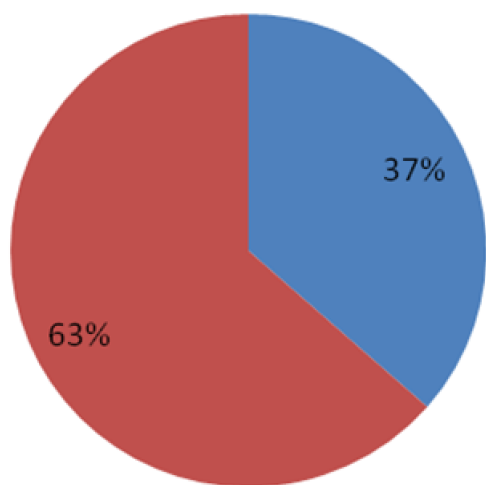
Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να εστιάσω στο μικρό ποσοστό δημοσιεύσεων που προέρχονται από το πεδίο της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής. Το ποσοστό αυτό πιθανόν υποδηλώνει μία γενικότερη

⁸ Σε αυτήν την ενότητα συγκαταλέγονται όλα τα άρθρα και οι βιβλιοκριτικές που έχουν δημοσιευθεί στο *Approaches* μέχρι τον Απρίλιο του 2011.

έλλειψη σχετικού υλικού, αλλά και συγγραφικής ή ερευνητικής δραστηριοποίησης η οποία παρατηρείται στο πεδίο αυτό (ιδίως στην Ελλάδα). Το γεγονός αυτό συνδέεται ενδεχομένως με την αντίστοιχη έλλειψη εξειδίκευσης των εκπαιδευτικών μουσικής οι οποίοι εργάζονται στο χώρο της ειδικής αγωγής, με τις εργασιακές τους συνθήκες και ευκαιρίες, αλλά και πιθανώς με ένα περιορισμένο συγγραφικό ενδιαφέρον των ίδιων των εκπαιδευτικών (Καρτασίδου & Σούλης 2000· Καρτασίδου & Τσίρης 2007). Η αύξηση των δημοσιεύσεων από το χώρο της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής ωστόσο, είναι ζωτική για την περαιτέρω ανάπτυξη του χώρου και των αντίστοιχων εκπαιδευτικών πρακτικών. Το περιοδικό ευελπιστεί να συμβάλλει στην αύξηση σχετικών δημοσιεύσεων, κάτι που θα βοηθήσει παράλληλα την υγιή διαφοροποίηση, αλλά και το γόνιμο διάλογο μεταξύ ειδικής μουσικής παιδαγωγικής και μουσικοθεραπείας.

iv) Γλώσσες δημοσίευσης

Το *Approaches*, ως δίγλωσσο περιοδικό, δημοσιεύει κείμενα στα ελληνικά και τα αγγλικά, ενθαρρύνοντας τη γόνιμη διασύνδεση μεταξύ της ελληνικής και της διεθνούς κοινότητας. Τα πλήρη κείμενα των άρθρων δημοσιεύονται στη γλώσσα που επιλέγει ο εκάστοτε συγγραφέας, ενώ οι περιλήψεις όλων των άρθρων, καθώς και τα σημειώματα σύνταξης δημοσιεύονται και στις δύο γλώσσες. Σύμφωνα με την ανασκόπηση όλων των δημοσιεύσεων (ανεξαρτήτως τύπου) του περιοδικού, το 63% αυτών είναι γραμμένες στα αγγλικά, ενώ το 37% στα ελληνικά (βλ. διάγραμμα 4).

■ Αγγλικά 63%
■ Ελληνικά 37%

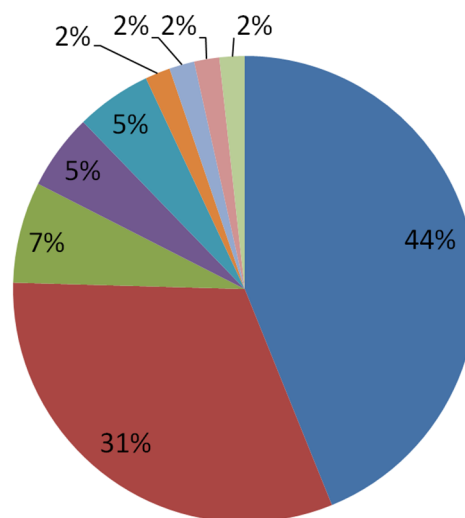
Διάγραμμα 4: Γλώσσες δημοσίευσης

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το μεγαλύτερο ποσοστό των δημοσιεύσεων του *Approaches* μέχρι σήμερα είναι γραμμένες στα αγγλικά. Για την καλύτερη κατανόηση αυτών των αποτελεσμάτων ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί πως συχνά οι Έλληνες συγγραφείς προτιμούν τα αγγλικά ως γλώσσα δημοσίευσης των κειμένων τους. Βασικός λόγος αυτής της επιλογής τους είναι η δυνατότητα πρόσβασης των δημοσιεύσεών τους από την πλειοψηφία του διεθνούς, αλλά και του ελληνικού αναγνωστικού κοινού (το οποίο γνωρίζει αγγλικά).

Παρόλα αυτά θα ήθελα να υπογραμμίσω τη σημασία αύξησης του αριθμού σχετικών δημοσιεύσεων στην ελληνική γλώσσα, καθώς αυτή η αύξηση είναι αλληλένδετη με την ανάπτυξη του εγχώριου διαλόγου και της σχετικής δόκιμης ορολογίας στους χώρους της μουσικοθεραπείας, αλλά και της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής στην Ελλάδα. Το *Approaches* εργάζεται ήδη προς αυτήν την κατεύθυνση δημοσιεύοντας και στις δύο γλώσσες όλες τις περιλήψεις των άρθρων, τα σημειώματα σύνταξης, καθώς και ορισμένα αφιερώματα και βιβλιοκριτικές. Κατά αυτόν τον τρόπο ενθαρρύνεται τόσο η σύνδεση της ελληνικής κοινότητας με τη διεθνή, όσο και η ανάπτυξη του εγχώριου διαλόγου και ορολογίας.

v) Χώρες προέλευσης συγγραφέων

Μέχρι σήμερα το περιοδικό έχει δημοσιεύσει κείμενα από 39 συγγραφείς και ειδικούς του χώρου οι οποίοι προέρχονται από διάφορες χώρες του κόσμου.

■ Ηνωμένο Βασίλειο 44%
■ Βέλγιο 2%
■ Ελλάδα 31%
■ Γαλλία 2%
■ ΗΠΑ 7%
■ Κύπρος 2%
■ Γερμανία 5%
■ Νορβηγία 2%
■ Δανία 5%

Διάγραμμα 5: Χώρες προέλευσης συγγραφέων

Μέσα από μία ανάλυση, βάσει τη χώρα μόνιμης (ή κυρίως) εργασίας του εκάστοτε συγγραφέα, προκύπτει ότι το 44% των δημοσιεύσεων προέρχεται από συγγραφείς οι οποίοι εργάζονται στο Ηνωμένο Βασίλειο και το 31% από συγγραφείς οι οποίοι εργάζονται στην Ελλάδα. Στη συνέχεια ακολουθούν συγγραφείς από τις ΗΠΑ (7%), τη Γερμανία (5%), τη Δανία (5%), το Βέλγιο (2%), τη Γαλλία (2%), την Κύπρο (2%) και τη Νορβηγία (2%).

Τα παραπάνω στοιχεία δείχνουν ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (69%) των δημοσιεύσεων του περιοδικού προέρχονται από συγγραφείς που εργάζονται σε χώρες του εξωτερικού⁹ – κάτι που, μεταξύ άλλων, αντανakλά τη διεθνή εμβέλεια του περιοδικού. Η αριθμητική αναλογία που προκύπτει μεταξύ συγγραφέων που εργάζονται στην Ελλάδα (31%) και το εξωτερικό (69%) κρίνεται ως ένα βαθμό αναμενόμενη λαμβάνοντας υπόψη ότι η ελληνική κοινότητα του χώρου αποτελεί μόνο ένα μικρό (και σχετικά νέο) μέρος της ευρύτερης διεθνούς κοινότητας. Μέσα από αυτήν την προοπτική, τα αποτελέσματα της ανάλυσης φαίνεται να αντιπροσωπεύουν αυτήν την αναλογία. Αξίζει σε αυτό το σημείο να σημειωθεί ωστόσο, πως το μεγαλύτερο μέρος του ποσοστού των δημοσιεύσεων από συγγραφείς που εργάζονται στην Ελλάδα προήλθε από τα πρακτικά της ημερίδας του ΕΣΠΕΜ (Ειδικό Τεύχος 2011). Αυτό σημαίνει πως η συμμετοχή συγγραφέων από την Ελλάδα στα τακτικά τεύχη του *Approaches* είναι περιορισμένη μέχρι σήμερα. Το γεγονός αυτό φαίνεται να σχετίζεται με τη φτώχη ένταξη της μουσικοθεραπείας και της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής στην ακαδημαϊκή και ερευνητική κοινότητα της Ελλάδας, στην έλλειψη πόρων χρηματοδότησης για έρευνα και συγγραφικό έργο, αλλά και στις προτεραιότητες που θέτουν οι ίδιοι οι επαγγελματίες (Tsiris 2011). Μεταξύ άλλων, τα παραπάνω εγείρουν διάφορα ερωτηματικά σχετικά με τον ρόλο των κρατικών και ερευνητικών φορέων, κάτι που ωστόσο δεν αναπτύσσεται περαιτέρω στο παρόν άρθρο (βλ. Παπανικολάου 2011α, 2011β· Τσίρης 2011).

Επίσης, τα αποτελέσματα σχετικά με τις χώρες προέλευσης των συγγραφέων δείχνουν πως όλες οι δημοσιεύσεις του περιοδικού μέχρι σήμερα προέρχονται από επαγγελματίες οι οποίοι δραστηριοποιούνται σε σύγχρονες δυτικές κοινωνίες της Ευρώπης και των ΗΠΑ. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει τις στενές σχέσεις της ελληνικής κοινότητας με τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές χώρες και τις ΗΠΑ (όπου μάλιστα οι περισσότεροι Έλληνες μουσικοθεραπευτές έχουν ειδικευτεί).

Παρόλα αυτά ευελπιστώ πως το περιοδικό θα προσελκύσει σταδιακά το ενδιαφέρον ειδικών οι οποίοι προέρχονται και από μη δυτικές χώρες, όπως χώρες της Ασιατικής και της Αφρικανικής Ηπείρου.

Συζήτηση

Βάσει όλων των παραπάνω αποτελεσμάτων, το *Approaches* έχει διανύσει κατά τη διάρκεια των δύο πρώτων χρόνων λειτουργίας του μία εντυπωσιακή πορεία ανάπτυξης τόσο σε εθνικό, όσο και σε διεθνές επίπεδο. Το *Approaches*, ως επιστημονικό περιοδικό, αποτελεί κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξη της έρευνας, του επιστημονικού διαλόγου, καθώς και για τη γόνιμη διασύνδεση θεωρίας, πράξης και έρευνας (Τσίρης & Procter 2009). Λειτουργεί ως χώρος δημοσίευσης ερευνών, διάδοσης της κλινικής πράξης, ανάπτυξης νέων θεωριών και επικοινωνίας αυτών με το ευρύτερο κοινό. Ενθαρρύνει ακόμη την κινητοποίηση καινοτόμων εξελίξεων και δράσεων εντός του χώρου της μουσικοθεραπείας, αλλά και της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής ως επιστήμη, πράξη, τέχνη και επάγγελμα.

Το περιοδικό και οι δράσεις του έχουν προσελκύσει το ενδιαφέρον της ευρύτερης ακαδημαϊκής, θεραπευτικής και εκπαιδευτικής κοινότητας. Το γεγονός αυτό καθρεπτίζεται μέσα από την αναφορά του *Approaches* σε ιστοχώρους διεθνών οργανισμών και φορέων (όπως το *Arts & Health South West*, και το *Nordoff Robbins* του Ηνωμένου Βασιλείου), καθώς και μέσα από τις παραπομπές δημοσιεύσεων του *Approaches* σε άρθρα άλλων επιστημονικών περιοδικών διεθνούς κύρους (όπως το *Arts in Psychotherapy*, το *Journal of Multi-Disciplinary Research in the Arts* και το *Nordic Journal of Music Therapy*). Τέλος, το υψηλό προφίλ του περιοδικού αντανakλάται και από τον ολοένα αυξανόμενο αριθμό αιτήσεων για αναδημοσίευση άρθρων που έχει δημοσιεύσει το *Approaches*, σε άλλα περιοδικά και ιστοχώρους (όπως ο ιστοχώρος του *Barcelona Publishers*, ενός από τους μεγαλύτερους εκδοτικούς οίκους μουσικοθεραπείας παγκοσμίως).

Παράλληλα με την προσφορά του σε διεθνές επίπεδο, το *Approaches* έχει συμβάλει ζωτικά στην ανάπτυξη του εγχώριου συγγραφικού και επιστημονικού υλικού στην Ελλάδα – γεγονός που σχετίζεται άμεσα με την εν δυνάμει εξέλιξη της έρευνας, των πρακτικών και των πολιτικών στο χώρο της μουσικοθεραπείας, αλλά και της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής σε εθνικό επίπεδο (Παπανικολάου 2011β· Τσίρης 2011). Ένα σημαντικό βήμα προς αυτήν την κατεύθυνση είναι και η πρόσφατη δημοσίευση των πρακτικών της ημερίδας του ΕΣΠΕΜ (Ειδικό Τεύχος 2011).

⁹ Αξίζει να επισημανθεί εδώ ότι οι συγγραφείς ελληνικής καταγωγής που εργάζονται στο εξωτερικό καταμετρούνται σε αυτήν την ανάλυση ως συγγραφείς από το εξωτερικό.

Ολοκληρώνοντας αυτή την ανασκόπηση του *Approaches*, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους όσους έχουν συμβάλει στην εξέλιξη του έργου του περιοδικού μέχρι σήμερα: τα μέλη της ομάδας του *Approaches*, τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΕΜΑΠΕ, καθώς και τους συγγραφείς και το αναγνωστικό κοινό του περιοδικού.

Η ενεργή συμμετοχή όλων των ειδικών στα πεδία της μουσικοθεραπείας και της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής στην Ελλάδα είναι καίριας σημασίας για τη συνεχή εξέλιξη του έργου του *Approaches* και την εξέλιξη αυτών των πεδίων. Προσκαλώ λοιπόν κάθε ενδιαφερόμενο να μοιραστεί με την ομάδα του *Approaches* ενδεχόμενες προτάσεις για συνεργασία και πιθανές δημοσιεύσεις.

Κλείνοντας, θα ήθελα να επιστρέψω στα ερωτήματα που έθεσα στην αρχή αυτού του άρθρου: «*Με ποιούς τρόπους τα στοιχεία που προκύπτουν από την παρούσα ανασκόπηση σχετίζονται με την ευρύτερη ανάπτυξη της μουσικοθεραπείας, της ειδικής μουσικής παιδαγωγικής, καθώς και άλλων συγγενών επιστημονικών πεδίων στην Ελλάδα;*», «*Ποιες ανάγκες και δυνατότητες αναγνωρίζονται για την περαιτέρω ανάπτυξη αυτών των πεδίων;*». Μερικές ενδείξεις σχετικά με αυτά τα ερωτήματα προέκυψαν ήδη μέσα από το παρόν άρθρο. Απομένει ωστόσο ο καθένας να αναζητήσει τις προσωπικές απαντήσεις και νοήματα μέσα του και στη συνέχεια να πράξει με ισχυρή θέληση, έμπνευση και πίστη προς την υλοποίηση αυτών.

Βιβλιογραφία

- Αδαμοπούλου, Χ. (2009). Μουσικοθεραπεία και Μουσική στην Ειδική Αγωγή: Αναγκαιότητες και Προοπτικές. Στο Μ. Αργυρίου (Επιμ.), *Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου ΕΕΜΑΠΕ – Τόμος Α* (σσ. 189-198). Αθήνα: ΕΕΜΑΠΕ.
- Aldridge, D. (Ed.). (2005). *Case Study Designs in Music Therapy*. London: Jessica Kingsley.
- Compact for Open-Access Publishing Equity (COPE) (2010). Retrieved from www.oacomcompact.org
- Καρτασιδου, Λ., & Σούλης, Σ. (2000). Μουσική: Εκπαιδευτικό ή Θεραπευτικό Μέσο; Μία Μελέτη των Αντιλήψεων των Παιδαγωγών και των Εργαζομένων στο Χώρο της Ειδικής Παιδαγωγικής για το Ρόλο της Μουσικής. Στο Α. Κυπριωτάκης (Επιμ.), *Πρακτικά του Συνεδρίου Ειδικής Παιδαγωγικής «Παιδαγωγικές και Εκπαιδευτικές Τάσεις και Προοπτικές για τα Άτομα με Ειδικές Ανάγκες στην Ευρωπαϊκή Ένωση Σήμερα» 12-14 Μαΐου 2000* (σσ. 782-793). Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Καρτασιδου, Λ. (2004). *Μουσική Εκπαίδευση στην Ειδική Παιδαγωγική*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Καρτασιδου, Λ., & Τσίρης, Γ. (2007). Το Μάθημα της Μουσικής στα Άτομα με Ειδικές Ανάγκες: Μία Πιλοτική Έρευνα των Απόψεων των Καθηγητών Μουσικής στην Ελλάδα. Στο Π. Συμεωνίδης, Π. Ανδρούτσος, Δ. Πακλατζή & Δ. Κόνιαρη (Επιμ.), *Πρακτικά του 5^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου της ΕΕΜΕ «Μουσική Εκπαίδευση και Αναζήτηση Πολιτισμικής Ταυτότητας»* (σσ. 160-168). Θεσσαλονίκη: ΕΕΜΕ.
- Παπανικολάου, Ε. (2011α). Μουσικοθεραπεία στην Ελλάδα: Δεδομένα και εξελίξεις. Στα πρακτικά της 1ης επιστημονικής ημερίδας του ΕΣΠΕΜ. *Approaches: Μουσικοθεραπεία & Ειδική Μουσική Παιδαγωγική*, Ειδικό Τεύχος 2011, 7-8. Ανακτήθηκε από το <http://approaches.primarymusic.gr>
- Παπανικολάου, Ε. (2011β). Χαιρετισμός και εισαγωγική ομιλία. Στα πρακτικά της 1ης επιστημονικής ημερίδας του ΕΣΠΕΜ. *Approaches: Μουσικοθεραπεία & Ειδική Μουσική Παιδαγωγική*, Ειδικό Τεύχος 2011, 9-13. Ανακτήθηκε από το <http://approaches.primarymusic.gr>
- Research Information Network (2011). Heading for the Open Road: Costs and Benefits of Transitions in Scholarly Communications. Retrieved from www.rin.ac.uk
- Τσίρης, Γ. (2009). Approaches: Το πρώτο Περιοδικό Μουσικοθεραπείας και Ειδικής Μουσικής Παιδαγωγικής στην Ελλάδα. Στο Μ. Αργυρίου & Π. Καμπύλης (Επιμ.), *Πρακτικά του 3^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου της ΕΕΜΑΠΕ «Η Συμβολή του Εκπαιδευτικού Υλικού στη Σχολική Πράξη: Θεωρία και Εφαρμογή στη Μουσική Εκπαίδευση»* (σσ. 322-327). Αθήνα: ΕΕΜΑΠΕ.
- Τσίρης, Γ., & Procter, S. (2009). Έρευνα και Διάλογος στη Μουσικοθεραπεία: Ένας Ρόλος για τα Επιστημονικά Περιοδικά. Στο Μ. Κοκκίδου & Ζ. Διονυσίου (Επιμ.), *Πρακτικά του 6^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου της ΕΕΜΕ «Μουσική: Παιδεύει, Εκπαιδεύει, Θεραπεύει»* (σσ. 895-906). Αθήνα: ΕΕΜΕ.
- Τσίρης, Γ. (2010). Πολιτισμικές ιστορίες στη μουσικοθεραπεία. *Approaches: Μουσικοθεραπεία & Ειδική Μουσική Παιδαγωγική*, 2 (1), 2-3. Ανακτήθηκε από το <http://approaches.primarymusic.gr>
- Τσίρης, Γ. (2011). Μουσικοθεραπεία στην Ελλάδα: Αναπτύσσοντας εγχώρια γνώση και έρευνα. Στα πρακτικά της 1ης επιστημονικής ημερίδας του

ΕΣΠΕΜ. *Approaches: Μουσικοθεραπεία & Ειδική Μουσική Παιδαγωγική*, Ειδικό Τεύχος 2011, 3-4. Ανακτήθηκε από το <http://approaches.primarymusic.gr>

Tsirir, G. (2011). Music therapy in Greece. *Voices: A World Forum for Music Therapy*. Retrieved from www.voices.no

Προτεινόμενη παραπομπή:

Τσίρης, Γ. (2011). Μία ανασκόπηση και ανάλυση του έργου του *Approaches* (2009-2011). *Approaches: Μουσικοθεραπεία & Ειδική Μουσική Παιδαγωγική*, 3(1), 8-17. Ανακτήθηκε από το <http://approaches.primarymusic.gr>